ISSN – 2277-7911
Impact Factor – 5.958

YOUNG RESEARCHER
A Multidisciplinary Peer-Reviewed Refereed Research Journal

January - 2025
Vol. 14
Special Issue
No. 1

वरवंडी गावातील शेळी पालन व्यवसायाचे अध्ययन

डॉ. के. डी. जाधव[1], भोसले रवींद्र बाबासाहेब[2]

[1]मार्गदर्शक प्राध्यापक

[2]संशोधक

संगमनेर नगरपालिका कला, दा . ज. मालपाणी वाणिज्य व. ब. ना. सारडा विज्ञान महाविद्यालय (स्वायत) संगमनेर

***Corresponding Author:* डॉ. के. डी. जाधव**

DOI - 10.5281/zenodo.14885858

प्रस्तावना:

शेळीपालन हा व्यवसाय नफ्यात करावयाचा असेल तर गोठा बांधणी साठी कमीत कमी खर्च स्वतःचा चारा तयार केल्यास हा व्यवसाय उत्तम आहे .उस्मानाबादी शेळी ही दूध व मांसासाठी चांगली आहे. शेळीपालन ही एक महत्त्वाचे आणि फायदेशीर पशुपालन व्यवसाय आहे कमी जागेत व कमी गुंतवणुकीत सुरू करता येते.

शेळीपालन हा एक लोकप्रिय कृषी व्यवसाय जो कधी खर्चात आणि कमी जागेत केला जाऊ शकतो .शेळ्या विविध कारणांसाठी पाळली जातात. जसे दूध आणि पाणी ऊन यासाठी शेळीपालनात समावेश होत असतात.

खाद्यांची शेळ्यांचे आरोग्याची निवाऱ्याची व पिण्यासाठी लागणारे पाण्याचे योग्य नियोजन केल्यास हा व्यवसाय अतिशय फायदेशीर ठरतो भारतामध्ये विविध प्रकारच्या जाती आढळतात.

शेळीपालनाची निवड:

- आपल्या भारतातील हवामान शेळीच्या जातीसाठी योग्य आहे काही तपासा उष्ण हवामानात चांगल्या प्रकारे टिकवणाऱ्या जाती.
- शेळीपालनासाठी उपलब्ध जागा सारापाणी यांचे नियोजन करणे
- शेळींच्या जातीची निवड
- मांसाहरी संगमनेर उस्मानाबादी शिरोही यासाठी जास्त प्रमाणात निवड होत असतात.
- त्यामध्ये दुधासाठी जामुना पारी बीटल भाषा शेळ्यांच्या जातीची निवड होते.
- त्याचप्रमाणे उस्मानाबादी शेळ्या महाराष्ट्रातील योग्य कमी खर्चात टिकवतात.
- जमनापुरी शेळ्या उत्तम दूध आणि मांस उत्पादनासाठी उपलब्ध होत असतात.

शेळीपालनाची निवासस्थान (शेड):

शेळीपालनासाठी निवासस्थान शेड तयार करताना काही महत्त्वाच्या गोष्टींचा विचार करावा लागतो.

स्थानाची निवड:

- उंच जागा निवड पाऊस किंवा पूर आला तरी निवासस्थान पाण्यात बुडू नये.
- निवास्थानात चांगला हवेचा खेळता वारा आणि नैसर्गिक प्रकाश मिळेल.

निवासस्थानाचे प्रकार:

- शेडचा आकार शेळ्यांच्या संख्येनुसार ठरवावा साधारणता प्रत्येक शेळीला चार ते पाच चौरस फूट जागा आवश्यक असते.
- शेडमध्ये हवा आणि सूर्यप्रकाशाचा पुरेसा वापर असावा शेडमध्ये योग्य वायू विहिंता व नैतिक प्रकाश असावा.

शेळीपालनाचे आहार व व्यवस्थापन:

शेळीपालनाची आहार व्यवस्थापन शेळयांच्या आरोग्याच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे आहे. योग्य आहार मिळाल्यामुळे शेळया चांगल्या प्रकारे वाढतात. उत्पादकता वाढते आणि रोगप्रतिक कारक शक्ती मजबूत होते शेळीपालनाच्या व्यवस्थापनाची काही मुख्य मुद्दे खालील प्रमाणे आहेत.

आहाराचे प्रकार:

- ताज्या गवताचा समावेश असा असतो प्रमाणात होतो त्यामध्ये चारा वाफेने किंवा भाजून दिला जातो.
- त्यामध्ये अन्नधान्याची मका गहू जवारी सोयाबीन मुगडाळ वगैरे असा यामुळे प्रथिने आणि ऊर्जा मिळते.

आहाराचे प्रमाणाचे पालन:

- शेळयांच्या वर्णानुसार आणि उद्दिष्टानुसार दूध मास किंवा वजन आहाराचे प्रमाण या प्रकार बदलावे लागतात.

पोषक पूरक आहार:

- कधीकधी शेळयांना अतिरिक्त पोषक तत्वाची आवश्यकता असू शकते यासाठी कॅल्शियम फॉस्फरस व विटामिन पूरक दिले जाऊ शकतात

शेळीपालनाचे प्रजनन व्यवस्थापन:

- शेळीपालनाचे प्रजनन व्यवस्थापन म्हणजे शाळेची प्रजनन क्षमता वाढवण्यासाठी योग्य पद्धतीने व्यवस्थापन करणे यासाठी काही महत्त्वाच्या बाबींचा विचार करणे आवश्यक आहेत.

प्रजननाचे प्रकार:

- नैसर्गिक प्रजनन यामध्ये नर्व मादी शेळयांमधील नैसर्गिक संपर्क असावा.
- मध्ये आठ ते दहा महिन्यांमध्ये प्रजनन क्षमता होती. परंतु आदर्श प्रजनन वय 1.5 किती 2 वर्ष इतके असतात.
- त्यामध्ये शेळयांची नोंद ठेवणे.

शेळीपालनाची आरोग्य व्यवस्थापन:

- शेळीपालनात आरोग्य व्यवस्थापन अत्यंत महत्त्वाचे आहे कारण शेळया निरोगी असल्या तरच उत्पादन क्षमता चांगली राहते आणि शेतात चांगला नफा मिळतो त्यामध्ये शेळीपालनात आरोग्य व्यवस्थापन खालील उपाय
- शेळयांसाठी स्वच्छ आणि हवेची योग्य मूळ असलेली जागा निवडावी.
- त्यामध्ये शेळयांच्या आरोग्यासाठी गोठा व स्वच्छ ठेवा.
- त्यामध्ये शेळीच्या पानात पोषक आहार देणे महत्त्वाचे असते हिरवा चारा कोरडा चारा व मिनरल मिक्स याचा त्याचा समतोल जास्त स्वरूपात राखावा.

शेळीपालनाची उत्पादन व विपणन:

- शेळीपालन चे उत्पादन आणि विपणन ही व्यवसायाच्या याच्यासाठी महत्त्वाचे घटक आहेत योग्य व्यवस्थापन व मार्केटिंग तंत्राचा वापर करून उत्पन्न वाढवता येते.
- शेळीपालनातून विविध प्रकारचे उत्पादन मिळते त्याचा उपयोग हा व्यवस्थापनात महत्त्वाचा असतो.

- दूध उत्पादन:- काही जातींच्या उदाहरणार्थ जमनापारी संगमनेरी दूध उत्पादनासाठी प्रसिद्ध आहेत प्रसिद्ध आहेत.
- त्यामध्ये शेळीचे दूध पोषण मूल्यांनी समृद्ध असून आरोग्याला उपयुक्त आहे.
- खत उत्पादन शेळीच्या रिश्ते पासून सेंद्रिय खत तयार करताना शेतीसाठी जास्त मागणी असते.

शेळी पालनाचे फायदे:

- शेळीपालन हा ग्रामीण आणि भागातील शेतकऱ्यांसाठी व्यवसाय आहे. कमी गुंतवणूक व्यवसायात पद्धत आणि उत्पादनाचा जलद परतावा होतात.
- शेळीपालनासाठी जास्त भांडवलाची आवश्यकता असते.
- कमी जागेत आणि कमी संशोधनात हा व्यवसाय चालवता येत असतो.
- औषधी गुणधर्म असलेले शेळीचे दूध पौष्टिक असून बाजारात जास्त मागणी.

शेळीपालनाच्या समस्या आणि उपाय योजना:

चांगल्या जातींच्या शेळ्यांचा अभाव:

- स्थानिक जातींमध्ये उत्पादन क्षमता कमी असते. उच्च प्रतीच्या जाती सहज उपलब्ध होत नाही
- आर्थिक अडचणी सुरुवातीला लागणारे भांडवलाची कमतरता शेळ्यांसाठी लागणारे औषधांची आणि वाद्यकीय सेवा खर्चिक असतात.

उपाय योजना:

- उत्तम जातीची निवड स्थानिक हवामानाला अनुरूप अशा जाती निवडतात उच्च उत्पन्न देणाऱ्या जातीची निवड करावी.
- आरोग्य व्यवस्थापन नियमित लसीकरण करून रोग प्रतिबंध करावा करावा लागतो पशुवैद्य सल्ला वेळोवेळी घ्यावा.

निष्कर्ष:

शेळीपालन हा कमी खर्चिक सहज व फायद्याचा व्यवसाय बसून ग्रामीण भागात आर्थिक स्थिर आणण्यासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावतात योग्य नियोजन प्रशिक्षण आणि बाजारपेठेची माहिती असल्यास शेळीपालनात चांगली उत्पन्न मिळवता येते.

शेळी पालन हा एक फायदेशीर काय कमी भांडवलाचा होणारा व अल्प पदार्थांसाठी उपयुक्त व्यवसाय आहे मात्र यशाचा शेळीपालनासाठी योग्य जातीची निवड आरोग्य व्यवस्थापन बाजारपेठांचा अभ्यास आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर महत्त्वाचा असतो. शेळीपालन साठी योग्य मार्गदर्शन करणे आवश्यक आहे.

संदर्भसूची:

1. शेळीपालनाची सरकारी योजना
2. https://www.agri.app.com
3. सकाळ प्रकाशन
4. डॉ .डी . जी .पाटील (2011) शेळीपालन व्यवसाय मार्गदर्शन
5. वरवंडी गावातील शेळीपालन करणाऱ्या व्यक्तीचे विशाल वर्पे यांची मुलाखत.